

ФЕНОМЕН КОНТКУЛЬТУРИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті досліджується феномен контркультури через призму конкретно-історичних подій (на прикладі масових молодіжно-студентських рухів провідних західних країн другої половини ХХ сторіччя)

Вступ

Проблема дослідження феномену контркультури є досить актуальною в сучасному філософському дослідженні. Необхідність розробки цієї проблематики обумовлена станом сучасного суспільства.

Адже на сучасному етапі культурно-цивілізаційного процесу, який багато з дослідників називають глобалізаційним процесом, про себе заявляє так званий масовий інтернаціональний соціокультурний феномен – контркультура. Це симптоматичне явище, в якому виражаються протиріччя і перспективи розвитку людства в епоху новітніх технологій і глобальних проблем.

У сучасному глобалізованому суспільстві культура зі своєю складною багаторівневою структурою постає як віддзеркалення багатогранного людського буття. Масштаби глобалізаційного процесу свідчать про те, що суспільство розвивається за новими напрямками, які зумовлені динамічним розвитком суспільних перетворень.

Преферентною тенденцією розвитку сучасної контркультури є: полікультурний діалог культури різних етносів, соціальних груп і прошарків. Діалог породжує взаємодію двох орієнтирів: культурного релятивізму та етноцентризму. Перший ставить за мету знайти відмінність культурних традицій та їх інтеграцію, нехтує культурною самобутністю. Етноцентризм відстоює саме національну етнічну локалізованість, незмінність її образу, методів збереження культурної ідентичності.

Формування сучасного культурного простору є новим комунікативним полем, де була б відтворена контркультура, що відповідатиме запитам глобалізованого суспільства, і яка б враховувала багаторівневість сучасної культури, вирізняючи особливості її субкультурних утворень, які останнім часом стають об'єктом дослідження філософії.

Постановка завдання

Мета статті – проаналізувати феномен контркультури: зв'язок між причинами її виникнення, масового розповсюдження та впливу. Автор зосереджує увагу на розгляді контркультури не тільки як історичного процесу, а в осмисленні контркультури як універсального феномену, в руслі історичної динаміки цивілізаційного процесу.

Аналіз досліджень і публікацій

Проблемі контркультури та молодіжним течіям другої половини ХХ ст. присвячені багато праць вітчизняних дослідників, таких як: Ю.Давидова, І.Роднянський, С.Левікова, А.Кукаркіна, матеріали яких використовуються в статті. У своїх працях вони представляють контркультуру як конкретно-історичний феномен сублімації молодіжних субкультур.

Як історичний феномен контркультура є екологічною модальністю культури, направленою на ево-

люційну модернізацію сучасної цивілізації. Контркультура також розглядається у виді діалектичного механізму культурних інновацій, що стимулюють історичний розвиток цивілізації. Саме завдяки цьому розумінню контркультури розкриває її філософський сенс.

Поняття "контркультура" з'явилося в західній літературі у 1960 р., відображаючи ліберальну оцінку ранніх хіпі і бітників. Слово належить американському соціологу Теодору Роззаку, який спробував об'єднати різноманітні духовні впливи, спрямовані проти пануючої культури, в деякий відносно цілісний феномен – контркультуру. В науковий обіг даний термін запровадили Г. Маркузе і Т. Роззак у 1972 р. Американський соціолог увів його для презентації нової молодіжної субкультури, що сформувалася у 50-х роках, на хвилі масових молодіжно-студентських течій, що були розгорнуті спочатку в країнах Західної Європи та США.

У роботах Т.Роззака «Створюючи контркультуру. Думки про технократичне суспільство й пропозиції молоді» (1969) і Ч.Рейча «Зеленіюча Америка» (1970), було отримано найбільш послідовне обґрунтування феномену контркультури, адже обидва автори маніфестували ряд принципових положень, сполучених з новим типом індивідуальної самосвідомості. Духовний зв'язок з ідеологією контркультури виявили у свій час і багато інших видатних представників університетських і художніх шкіл Європи й США, до яких відносять: П.Суїзі, П.Гудмена, Л.Гольдмана, Г.Маркузе, Ф.Фанона, А.Гінзберга, Т.Лірі, Н.Мейлера, Д.Кон-Бендіта, Н.Брауна, А.Уотса, Р.Лейнга, М.Маклюєна, К.Лоренца.

Контркультура з її ідеологічними установками могла розвинути тільки в досить стійкому суспільстві з високим рівнем життя. Контркультурний рух 1960-х років, за словами Б. Гугенберґера, «із самого початку було продуктом не недовіки, а достатку». Криза суспільства достатку з неминучістю викликає кризу контркультурного руху.

Основна частина

Друга половина ХХ ст. ознаменувалася посиленням нонконформістських і неоромантичних ідеологій. Прагнення до переоцінки цінностей захопило не тільки традиційно схильні до цього молодіжні, етнічні, маргінальні й інші субкультурні утворення, але й широкі верстви населення, включаючи значну частину інтелектуальної еліти Заходу. Ріст масових рухів в 1960-ті роки сприяв соціальній активності тих груп, які були прямо пов'язані з виробництвом духовних цінностей. Разом зі збільшенням обсягу вільного часу зростало прагнення людей до різних способів самовираження за допомогою дозвілля, будь-то соціально-політична активність, дилетантська художня творчість, робота в клубі чи філантропічна діяльність.

Що породжувало так звану класичну контркультуру?

Відмова.

Для класичної контркультури характерна відмова від усталених соціальних цінностей, моральних норм та ідеалів, стандартів та стереотипів масової культури, способу життя, який базується на прагненні до респектабельності, соціального престижу, матеріального благополуччя. Відмова, як правило, виявляється в негативізмі стосовно культурних досягнень людства, в екстравагантному способі мислення, почуття та спілкування. Культ розуму та науки було замінено на культ несвідомого прояву природних пристрастей і містичного екстазу душі, пуританська мораль – відкритістю інтимних зв'язків, праця – масовими оргіями, наркоманією і т. д. Протест проти «масового суспільства» і «масової культури» отримав практичне завершення в організації різноманітних комун, в яких повинно було здійснюватися виявлення істинно гуманного ставлення людини до світу, до інших людей та до самої себе.

Термін «контркультура» був введений у науковий обіг у 1972 році американським соціологом Теодором Роззаком, який розумів його як сукупність різноманітних духовних віянь, спрямованих проти пануючої культури.

Будучи породженням соціокультурної динаміки розвиненого індустріального суспільства Заходу, контркультура ознаменувала собою пошук адекватних глобальних проблем сучасності ціннісних пріоритетів і модернізації суспільства та цивілізації в умовах НТ(новітніх технологій).

Класично молодіжний рух Заходу охоплювало три десятиліття: з кінця 40-х р.р. і до кінця 70-х р.р. ХХ ст. Він включав три етапи свого історичного генезису, це: бітники – «розбите покоління» (кінець 40-х – 50-ті р.р.), хіпі – «незалежне покоління» (60-ті – перша половина 70-х р.р.), і нові ліві – «радикальне покоління» (кінець 60-х – 70-ті р.р.).

У 70-х роках ХХ ст. молодіжний рух в усьому різноманітті субкультурних форм і проявів набув інтернаціонального характеру і став найважливішим чинником сучасного соціокультурного життя [8, с. 98].

Виплекана цими молодіжними субкультурами контркультура втілила їх смислові прагнення та стала квінтесенцією сучасного молодіжно-студентського руху, відображаючи в собі багато характерних протиріч культурно-цивілізаційного розвитку в епоху модернізації. Адже феномен контркультури існує на межі, яка розділяє всю множинність варіантів субкультур та прояви молодіжних культур.

Можна окреслити кілька причин виникнення та масового розгортання молодіжної контркультури.

По-перше, це – забезпечений в результаті модернізації західного суспільства на основі НТ перехід від «економіки убожества» до «економіки достатку». На думку американського філософа Ф.Слейтера, на Заході, особливо в США, після другої світової війни, в умовах революційного впливу НТ на систему суспільного виробництва, позначилося протиставлення ціннісних орієнтирів довоєнного покоління «батьків» і післявоєнного покоління «дітей», оскільки «старше покоління виходить з економіки убожества, а моло-

дше – з економіки достатку, надлишку» [4, с. 14]. Високий рівень життя провідних країн Заходу, на основі наукомісткої «економіки достатку», викликав у них ціннісно-світоглядний конфлікт поколінь «батьків і дітей».

Виробничо-технологічні зрушення в країнах Заходу дозволили вилучити значну частину молоді за межі ринку праці, тим самим створюючи сектор достатку «вище середнього класу» з «вторинною» альтернативною системою цінностей» [2, с. 93]. Соціальною базою контркультури виступила студентська інтелігенція, прошарок студентів «вище середнього класу», його інтелектуальне субкультурне середовище. Дитинство майбутніх бунтарів протікало в унікальних умовах свободи від обмежень, що пов'язані з трудовими турботами батьків. Гуманістичний скептицизм, що був прищеплений молодим людям в сім'ї, в поєднанні зі знеціненням зовнішніх нагород у «суспільстві достатку», і послабив імпульси до вертикального просування розвитку [2, с. 94]. Так виник класичний молодіжний рух індустріально-розвинених країн Заходу, що проголосив демократичні гасла антиавторитаризму, рівності, соціальних перетворень і моральну перевагу молоді [2, с. 95].

Другою причиною виникнення руху контркультури стало широке поширення системи вищої освіти. Університети, як джерела знань і науково-технічних інновацій, в епоху модернізації почали грати одну з найважливіших ролей в соціальному житті. Оскільки університети набули провідну роль у розвитку «вищої культури» у США та Європі, тенденції, що існували всередині університетів, стали тенденціями інтелектуального життя [3, с. 89]. Не випадково протагоністами контркультури виступили студенти з сімей американського і західноєвропейського «вище середнього класу».

Саме поширення вищої освіти і призвело до виникнення соціального прошарку, який прищеплював своїм синам і дочкам цінності і риси характеру, що були відмінні стосовно вимог домінуючої культури. Як результат – зниження мотивації до вертикального просування, що в свою чергу призвело до виникнення нового соціального типу – нової субкультури молоді – «гуманістична молодь» [2, с. 104].

Третьою причиною руху контркультури є бурхливий розвиток технічних засобів масової комунікації або мас-медіа, що в підсумку привело до зростання динаміки соціокультурного життя на Заході. Зростання соціокультурної динаміки суспільного життя під впливом мас-медіа відбувалося у «тимчасових рамках» одного покоління (50-ті – 60-ті роки ХХ століття). Нові інформаційні технології і засоби масової інформації стали вперше в історії робити визначальний вплив на соціалізацію молодого покоління. Це особливо стосувалося телебачення, з широким розповсюдженням якого, на думку канадського філософа М.Маклюєна, людство вступає в нову «електронну еру» багатовимірною сприйняття світу. Тому контркультуру можна представити як закономірний соціокультурний феномен, що виражає енергію молодіжної соціалізації, викликану прагненням сучасної молоді зайняти місце «старшого покоління», прийнявши на себе його соціальні функції і цим са-

мим наповнивши їх новим змістом і сенсом.

Контркультура – своєрідна реакція на глобальні проблеми культурно-цивілізаційного розвитку людства, яка дає про себе знати на сучасному етапі модернізації. Так, якщо до «першої групи» глобальних проблем, що відрізняються найбільшою спільністю і актуальністю, можна віднести комплекс екологічних, економічних, соціально-демографічних і політичних суперечностей сучасної цивілізації, що викликали широкий громадський резонанс, то глобальні проблеми сучасності не могли залишити осторонь молодь і послужили головною причиною розгортання руху контркультури.

Контркультура висловлювала і висловлює оптимістичну перспективу вирішення глобальних проблем і виступає з ініціативами створення нового світогляду, адекватного глобалізації людського впливу та культурно-цивілізаційного розвитку суспільства, іншими словами – так звана ідея «революції свідомості», складова, смислове ядро контркультури.

Контркультура висунула ряд ідей та заходів, спрямованих на трансформацію сучасної цивілізації в дусі екологічної моделі. Сюди відноситься вироблення і пропаганда альтернативного, по відношенню до екологічно-катастрофічного світогляду «масового споживання» розвиненого індустріального суспільства, світогляду «еколого-центризму», що розглядає зміст і перспективи людського буття, виходячи з усвідомлення людиною своєї близькості до природно-географічного середовища та її універсальної цінності у світі.

Саме в цьому змісті світогляд еколого-центризму активно поширювався комунітарно-екологічним рухом контркультури, осередками якого виступили молодіжні громади, так звані комуни бітників і хіпі, які були створені на лоні природи в дусі романтичного образу маєтку Ясна Поляна Л.Толстого. Вони рекламували «культ природності» як альтернативу урбаністичній цивілізації, відмежовували людське буття від природного ландшафту. Найбільшого розмаху комунітарно-екологічний рух контркультури досяг в США, де комунітарний спосіб життя мав свої давні традиції. У 1967-1969 роках громади комунарів бітників і хіпі, що ставили собі за мету боротьбу за збереження навколишнього середовища та гармонію стосунків людини з природою, нараховували у США сотні тисяч протагоністів екологічних цінностей [8, с. 121]. У цей час відомі такі громади, як: Хейт-Ешбері в Сан-Франциско, Грінвіч-Вілледж в Нью-Йорку, Сансет-Стріп у Лос-Анджелесі, Пічтрі-Стріт в Атланті й інші громади-комуни, які щорічно збирали до 500 тисяч молодих послідовників контркультури у віці до 30 років, тобто населення цілого штату [2, с. 63].

Ці екологічні комуни створювалися в наймальовничіших місцях Америки: у Скелястих горах, штаті Колорадо, в Каскадних горах – Орегон, в горах Санта-Крус – Каліфорнія, на півночі штату Нью-Мексика та інших районах. [8, с. 121]. Їхнє місце розташування було демонстрацією екологічно-орієнтованого способу життя і його ціннісних орієнтирів.

У роки свого розквіту, 1967-1970 роки, рух контркультури стає потужним каталізатором процесів

демократизації суспільно-політичного життя. Активісти «нового лівого» руху прагнули надати контркультурі політичні контури, вони створили масові суспільно-політичні організації в країнах Західної Європи та США, такі як: «Студентський координаційний комітет ненасильницьких дій» і «Студенти за демократичне суспільство» – в США, «Рух молоді за ядерне роззброєння» – в Англії, «Національна спілка студентів» – у Франції, «Соціалістичний німецький союз студентів» – у Західній Німеччині та ін. Вони зіграли свою роль у політичній соціалізації молоді і з того часу стали активними учасниками сучасного міжнародного суспільно-політичного життя [8, с. 124]. Зовсім не випадково російський соціолог С.Левікова підкреслює, що «молодь – нова соціологічна категорія, яка створена розвиненим індустріальним суспільством» [4, с. 14].

Дійсно, ідеї та цінності контркультури мали широке поширення, тому що молодь у віці до 25 років у США та в інших розвинених країнах Заходу, в 60-ті роки ХХ ст. становила майже 50% населення [3, с. 108].

В історії цивілізації виникають такі ситуації, коли певні субкультурні феномени, їхні ідейно-ціннісні комплекси починають претендувати на якусь універсальність і виходять за межі власного субкультурного середовища, пропагандуючи нові духовно-практичні стратегії як для індивідів, так і для широких соціальних спільнот. У даному випадку можна вже говорити не про субкультурні, а про контркультурні тенденції.

Аналізуючи вплив контркультури на сучасне соціокультурне життя, професор Каліфорнійського університету Беннет Бергер вважає, що в 60-х роках ХХ ст. на Заході виникла нова пост-матеріальна культура, яка увібрала в себе азіатську пантеїстичну культуру та інші субкультурні традиції – містичні культури, романтичне світовідчуття богеми, пасторалізм, язичницьку мудрість американських індіанців. Контркультура зуміла повністю розкрити в собі потенціал альтернативної культури. Б.Бергер відзначає, що контркультура, втілюючи в собі сукупний ефект активного духовно-практичного пошуку нового орієнтира розвитку цивілізації, породила справжню «ціннісну революцію» [8, с. 141].

Багато дослідників, таких як: Е.Тірькян, У.Бейнбрідж, М.Гарднер, М.Ділінгер, П.Рассел, Р.Старк, М.Фергюсон – свідчать, що «в сучасному західному суспільстві відбувається революція свідомості, що знаменує народження нової культурної моделі. Вони відзначають такі найважливіші ознаки нової духовності, як формування установки на особистий досвід, захоплення різноманітними техніками саморозвитку, інтерес до явищ екстрасенсорного сприйняття та парапсихології. Значна популярність східних релігійних вчень, магії, астрології, все глибше проникають у масову культуру. [1, 168].

Ідеї та цінності контркультури справили великий вплив на західну художню культуру другої половини ХХ століття. Вони втілювалися в романах Д.Селінджера, Д.Керуака, У.Берроуза, Н.Мейлера, К.Кізі, в поемах А.Гінзберга, Г.Снайдера, в англійській драматургії «розсердженого покоління» – п'єсах

О.Озборна, Ардена, Болта, Шеффера. Не залишилися осторонь також і кінематографи – М.Форман, О.Стоун, Д.Кроненберг, І.Мекас, Ш.Кларк, М.Антоніоні, А.Паркер, Ж.-Л.Годар. Властива контркультурі тенденція активної соціальної пропаганди своїх ідеологів призвела до виникнення багатьох видів мистецтва: рок-музика, пісня протесту, бардівська пісня, хепенінг, графіті, перфоманс та ін.

Розгортання контркультури в ході молодіжних рухів вказує на те, що цей феномен являє собою потужний каталізатор культурно-історичної творчості, що знаменує собою процес вироблення нової культурної моделі, адекватної перспективам розвитку цивілізації.

Розглядаючи контркультуру як універсальний феномен, можна простежити історичну динаміку розвитку цивілізації у вигляді культурно-контркультурної діалектики, в руслі якої пануючий тип культури відводить собі роль стабілізуючого початку, а інший тип контркультури – роль динамічно-оновлюючого початку, з яким пов'язані культурні ціннісно-сміслові новації. При цьому креативний потенціал контркультури знаменує собою хід соціокультурних змін, а стабілізуючий початок культури – адаптацію позитивних підсумків контркультурних новацій. При завершенні певних історичних етапів розвитку цивілізації, цей діалектичний механізм контркультури знову і знову відтворює себе.

Найбільш сприйнятливою для контркультурних інновацій являється, перш за все, молодь. Сам же префікс «контр-» аж ніяк не означає заперечення культурної спадщини. Це моменти заперечення певних консервативних елементів культури, підготовки контркультурних новацій, що мають характер і зміст твердження нових ціннісно-світоглядних орієнтирів людської життєдіяльності.

Т.В. Новак

ФЕНОМЕН КОНТРУЛЬТУРЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье исследуется феномен контркультуры сквозь конкретные исторические события (на примере массовых молодежно-студенческих движений ведущих западных стран второй половины XX столетия).

T. Novak

PHENOMENON OF COUNTERCULTURE IN MODERN SOCIETY

In the article the phenomenon of kontrkul'turi is probed through a prism concretely historical events (on the example of mass people-student motions of leading occident of the second half of the XX century..

Висновок

Протягом конкретної культурно-історичної епохи панують певні стилі, культурні тенденції, традиції, тощо. Зазвичай відбувається процес, коли виникає форма культури протилежна пануючій. Такий процес розцінюється як народження контркультури. Особливо активна контркультура в XIX – XX ст.

Контркультура як феномен може розглядатися у двох аспектах: конкретно-історичному і універсальному. Як конкретно-історичний феномен контркультура представляє комплекс молодіжних субкультур, що розгорнулися з другої половини XX століття у провідних західних країнах, а потім і по всьому цивілізованому світі, в тому числі й в Україні. Молодіжні субкультури виражають особливості молодіжної соціалізації в умовах техногенної модернізації суспільства і глобальних проблем сучасності. Висунув поняття «контркультури» Т.Роззак, маючи за мету допомогти висловити нові ідейно-ціннісні ініціативи, пов'язані з молодіжними рухами і субкультурами країн Заходу 60-70-х років XX століття.

Список літератури

1. Гуревич П.С. Культура і контркультура / П.С. Гуревич // Культурологія. – М.: Знання, 1996. – С. 153-169.
2. Левікова С.І. Молодіжні рухи США / С.І. Левікова // Вісник Московського Університету. Серія 10. Філософія. – 1991. – № 1. – С. 12-20.
3. Сухіна І.Г. Молодіжна контркультура (філософський і соціологічний аспекти) / І.Г. Сухіна // Вісник Донецького університету. Серія Б: Гуманітарні науки. – 2001. – № 1. – С. 283-288.
4. Сухіна І.Г. Контркультура як екологічна модальність культури (витоки і сучасний контекст проблеми) / І.Г. Сухіна // Ноосфера: 36. філософ. праць. – Донецьк: ДонНТУ. – 2002. – Вип. 2. – С. 160-170.
5. Сухіна І.Г. Екологічний імператив в контексті проблеми відношення людини до природи: Монографія / І.Г. Сухіна. – Донецьк: МПП «ВІК», 2006. – 184 с.